

BRYGGERIKLUBBENS:s

medlemsblad - 2 - 1999



Innehåll nr 2-1999

=====

Redaktörens spalt 2

Ordföranden har ordet 3

Ändringar/tillägg i medlemsregistret 4

Bryggeriklubbens besök hos Zeunerts 5

Club "Baltic" invites you ... 8

Protokoll fört vid styrelsemöte med Bryggeriklubben 9

Gotländsk ölbrygd. Forts. från föregående medlemsblad 11

- BRYGGERIKLUBBEN -

FÖRENING FÖR SAMLARE OCH BRYGGERIINTRESSERADE

*KLUBBEN BILDADES 1982 OCH BESTAR AV PERSONER I SVERIGE, DANMARK,
NORGE OCH FINLAND MED ETT AKTIVT INTRESSE FÖR BRYGGERIINDUSTRIN*

STYRELSE:

Sören Borgström (ordförande), Björn Harnby (sekreterare),
Rickard Laisfeldt (kassör)
Helge Hoff och Ove Grip (övriga ledamöter)

Medlemsbladets redaktör: Ove Grip, tel: 026-12 82 85

Bryggeriklubbens medlemsblad utkommer som regel 4 ggr/år

Manusstopp: 10/3, 10/6, 10/9 och 10/12

Föreningens postgiro: 37 74 32-0 Föreningens bankgiro: 5304-6942

Föreningens E-postadress: bryggeriklubben@yahoo.com

Adresser:

Sören Borgström, Runvägen 6, 137 55 Västerhaninge
Björn Harnby, Persikogatan 284, 426 56, Västra Frölunda
Rickard Laisfeldt, Kalkällsgatan 1, 932 36 Ursviken
Helge Hoff, Muminsvei 2, N-1400 Ski, Norge
Ove Grip, Bäverstigen 22, 806 41 Gävle

REDAKTÖRENS SPALT

Hej!

Uppmärksamma läsare märker säkert att medlemsbladet har förändrats lite grann fr.o.m. föregående och detta nummer. Det beror på att jag har fått och börjat använda min nya hemdator. Efter lite inkörningsproblem fungerar den nu väl. Det är en dator med kapacitet och styrka som nu står hemma på mitt skrivbord. Vad jag tidigare skrev i det enkla ordbehandlingsprogrammet wp 4.2 kan jag nu skriva i wp 6.1 eller i word.

Till datorn hör färgskrivare, högtalare, hörlurar och mikrofon. Det är en ren fröjd att göra utskrifter i färg. I datorn finns också internet med möjlighet att sända E-post. Min E-postadress är ove.grip@ab-online.nu. Hör gärna av er i detta medium.

När det gäller etikettsamlandet tycks det tyvärr som om jag har kommit in i en liten svacka. Jag brevväxlar visserligen med mina byteskontakter runt om i världen men av någon anledning tar det längre och längre tid för mig att besvara de brev jag får. Men härom veckan prövade jag i alla fall något nytt. Jag utrustade mig med två tomma konsumkassar och cyklade ut till hamnen. Där gick jag först ombord på ett estniskt fartyg och efter en liten stund lyckades jag få två besättningsmän att förstå att jag ville ha,

Fortsättning sidan 4



Ordföranden har ordet !!

Västerhaninge i juni 1999

Bäste läsare !

Sommaren är här, länge leve den.

Den 8 maj var det ännu inte sommar, men ändå en vacker dag med ett mycket trevligt och minnesvärt besök på Zeunerts i Sollefteå. Den 20 personer stora gruppen fick en ingående visning av det genuina bryggeriet som är en mix av gammal och ny teknik. Vi tackar härmed på det varmaste Christer Källman som var vår guide och ledningen för Zeunerts.

Ett tack går även till vår stödjare Jan Olov Olsson på Arvid Nordqvist HAB, som bjöd de församlade på ölet Starke Arvid.

Efter en - förhoppningsvis - skön sommar, kan vi se fram emot nästa sammankomst som blir i Stockholm den 2 oktober. Detta datum är den sista dagen på årets upplaga av Stockholm Beer Festival, vilket ger möjlighet till besök på detta evenemang någon av dagarna före vår heldagsträff, där programmet omfattar besök på Tärnö Bryggeri på Kungsholmen och Spendrups Bryggeri i Vårby samt årsmöte och bytesmöte. Inför denna sammankomst har jag förhandsbokat 30 bäddar och möteslokal på Zinkensdamms Vandrarhem på Södermalm och ni som önskar bo på detta vandrarhem även någon natt före vår träff, bör höra av er till mig eller vandrarhemmet snarast möjligt. Kallelse till höstmötet kommer till de samlade medlemmarna under augusti.

Jag har vid något tillfälle nämnt om vår medlem Jan-Erik Svensson, även känd under namnet Janko. Jan-Erik är något av en galionsfigur inom bryggavärlden, framförallt inom Svenska Ölfrämjandet och Svenska Hembryggareföreningen. Hans kunskaper om öl och ölsmaker är vida kända även i den kommersiella svenska ölvärlden och har resulterat i den förträffliga boken Ölkunskap. Han brukar ofta vara huvuddomare vid bedömningar av öl och på Stockholms och Göteborgs Beer Festivalerna har han avancerade föreläsningar om öl. Personligen är jag glad över att tillhöra Jan-Eriks vänskrets.

Men jag har även en annan god vän värd att nämnas och det är vår medlem Charles Cassino, som är synnerligen aktiv inom Svenska Hembryggareföreningen. De senaste åren har Charles varit huvudansvarig för föreningens hembryggarkurser och nyligen blev han vald till dess ordförande. Jag önskar honom lycka till i denna intressanta ideella gärning.

Vill ni följa dessa trevliga grabbar i ölvärlden, så kan jag rekommendera medlemskap i ovan nämnda sammanslutningar och kommer ni till ölfestivalen, så är chansen stor att träffa dem.

Tills dess önskar jag er alla en skön sommar !!!!!

Sten

Redaktörens spalt...forts.från sidan 2

inte fyllda ölflaskor utan tomma sådana. När de förstod varför blev de väldigt tjänstvilliga och strax hade jag en av kassarna fylld med olika estniska tomflaskor. Nästa fartyg var tyskt och där hade man bara Becks. Men en sådan tomflaska fick jag. Det tredje och sista fartyget som fanns i hamnen var holländskt. Där fanns bara Grolsch. Den trevlige sjömannen som jag pratade med stack åt mig, förutom ett par tomma flaskor, en öppen ölflaska.

När jag gick igenom min skörd hemma visade det sig att Grolschflaskorna måste ha köpts i Sverige, eftersom Systemets varunummer fanns på etiketten. Becksetiketten var emellertid ny för mig liksom fem av de estniska etiketterna.

Följande helg cyklade jag ännu en gång ut i hamnen. Det låg då bara ett fartyg där - ett stort ryskt sådant. Det tog ganska lång stund innan två besättningsmän som jag pratade med förstod vad jag ville ha. Men när de gjorde det tog de mig med ned under däck och visade mig ett antal backar med tomflaskor och lät mig ta vad jag ville ha. Resultatet blev åtta nya etiketter bland de jag blötte av hemma. Det finns alltså flera sätt att få öletiketter på.

Den 6 juli flyger jag och min familj till Canada för att hälsa på släktingar, som bor strax utanför Edmonton. Minnesgoda läsare torde komma ihåg vad jag skrev i bladet efter mitt förra besök i Canada 1994, nämligen att jag besökte ett antal bryggerier där och fick en massa öletiketter. Jag räknar med att göra på samma sätt även den här gången. Förra gången stannade vi i Canada knappt 14 dagar. Den här gången blir det tre veckor, så jag räknar med att hinna med fler bryggerier. Jag berättar hur det gått i nästa medlemsblad.

Jag önskar alla medlemmar och andra läsare av denna spalt en fin och givande samlarsommar.

Redaktören

ÄNDRINGAR/TILLÄGG I MEDLEMSREGISTRET

Ny medlem

=====

157. Rolf Johansson, Mollskog 1089, 458 91 Färgelanda, tel. 0528-721 34

Samlarområden: Öl- och läsketiketter från i första hand Sverige och i andra hand resten av Norden

Adressändringar

=====

96. Marina Stenberg, Ingebjörmsgatan 7 B, 784 34 Borlänge

147. Västergatan 6 C, 633 44 Eskilstuna

A gorilla walks into a bar, pulls up a stool, and orders a beer. The bartender pours him a tall, frothy mug and says, "That'll be five bucks."

As the gorilla pays for the beer, the bartender adds, "You know, we don't get many gorillas in here."

To which the gorilla replies, "At five bucks a beer, it's no wonder...."



Den 8 maj var det dags för en av årets två begivenheter - Bryggeriklubbens bryggeribesök. Den här gången var det Zeunerts på Storgatan 99 i Sollefteå som stod på tur. 16 medlemmar, varav tre med en anhörig och en med en kamrat med sig, mötte upp utanför bryggeriet.

Det var eldsjelen och bryggerichefen Christer Källman som skulle visa oss och berätta för oss om Zeunerts. Christer berättade att han hade tagit bryggarexamen 1971 som Sveriges då yngste bryggmästare och att han hade arbetat 24 år på Sollefteå bryggeri när Spendrups 1991 valde att lägga ned verksamheten vid bryggeriet. Maskinparken hade dock lämnats kvar och Christer, som då var produktionschef, hade vägrat att se bryggeriet och inventarierna förfalla. Han hade bestämt sig för att bryggeriverksamheten i Sollefteå skulle finnas kvar.

I januari 1993 fick Christer lön för mödan. Då bildades Zeunerts Bryggeri AB. Bryggeriets namn blev en sentida hyllning till bryggaren Christoffer August Zeunert, en skicklig hantverkare som 1859 kommit från Bayern till Sollefteå och bryggeriet. Den officiella invigningen av bryggeriet den 26 mars 1993 hade skett i närvaro av ättlingar till C A Zeunert.

Företagets logotype, som består av ett rött Z mot en cirkel av blått vatten och solljus mellan årtalet 1857, har sin egen historia. Under 1200-talet kallades Sollefteå för Solatunum, fritt översatt till en solig inhägnad plats mellan vatten. Solen står för Solatunum, Z symboliserar Zeunert. Den blå färgen står för det friska norrländska vattnet. 1857 grundades det bryggeri som nu är Zeunerts.

Årligen tillverkas nu i bryggeriet ca fem miljoner liter öl samt tre miljoner liter läsk och mineralvatten.

Det blev en intressant rundvandring i bryggeriet under Christers sakkunniga ledning. Anläggningen andades verkligen bryggerihistoria. Minst lika trevlig och intressant blev avslutningen i bryggeriets pub, där vi gäster fick prova bryggeriets produkter.

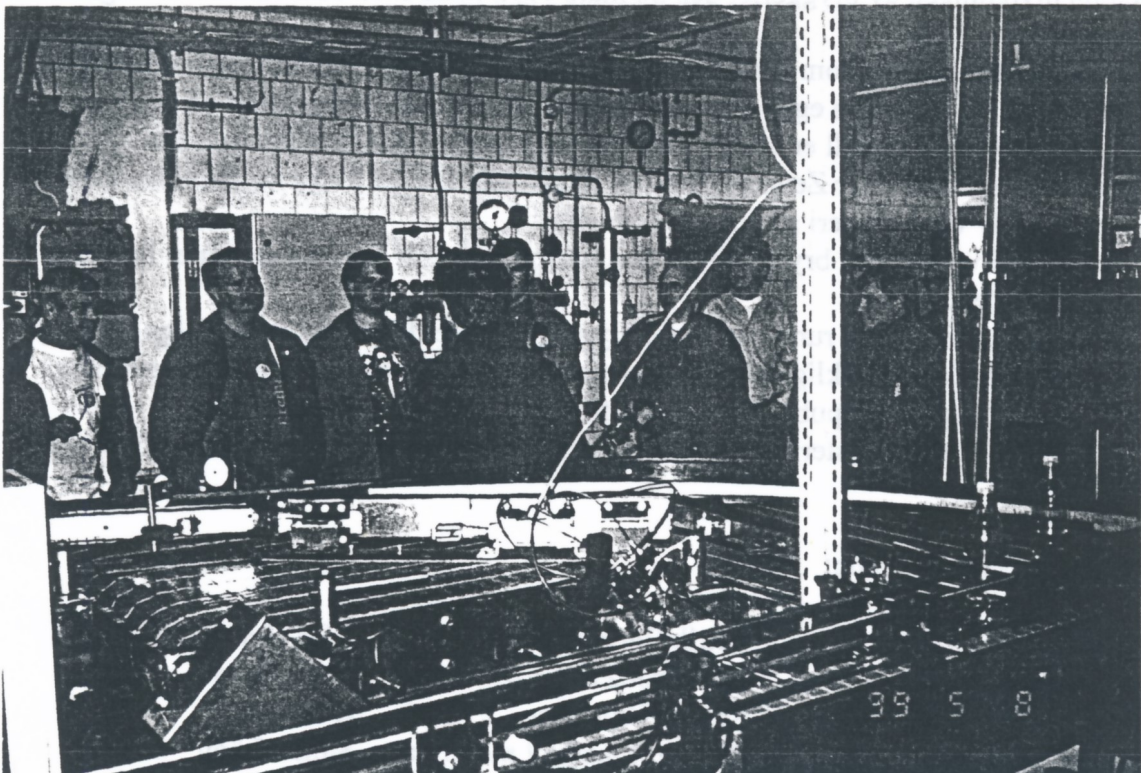
Ett stort tack till Christer för det vänliga och trevliga mottagandet och till Sören för arrangemanget.

Vid bryggeribesöket deltog:

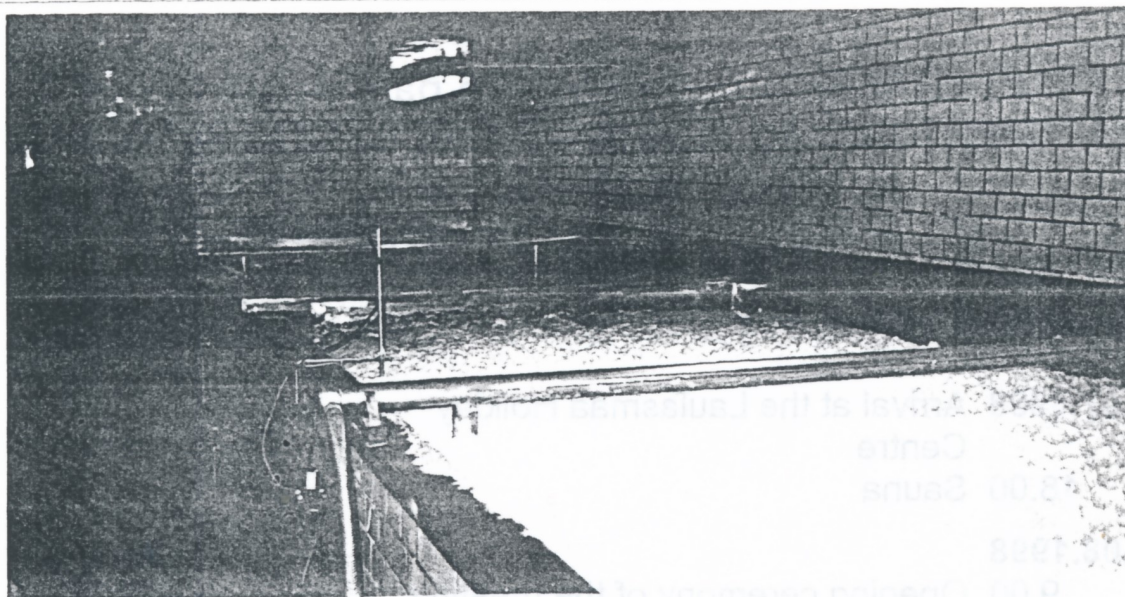
Per Berggren	Patrik Berglund	Klas-Henrik Bergström
Sören Borgström	Erik Brorsen	Lis Brorsen
Thomas Forsberg med Marie	Krister Granberg	Ove Grip
Göran Jalstrand	Rickard Laisfeldt med Eva	Stefan Lööv
Ole Olsen	Veikko Roos	Ingmar Strannevik
Björn Söörgard med son	Dan Westerlund	



Christer Källman framför ett bryggeri i genomskärning och bryggeriets produkter



På historiskt område



Här jäser det



Ett välförtjänt
tack till
Christer Källman



Här pågår ett bytesmöte

**CLUB «BALTIC» invites you to participate at our
11TH MEETING «10 YEARS OF THE CLUB «BALTIC»
August 13–15, 1999
at Laulasmaa, Harju County, Estonia.**

Daily schedule of the meeting:

13.07.1998 Arrival at the Laulasmaa Holiday
Centre
18.00 Sauna

14.08.1998
9.00 Opening ceremony of the meeting
until 18.00 Breweriana exchange
19.00 Dinner and friendship party

15.08.1998
10.00 Breweriana exchange
15.00 Closing remarks of the meeting

Transportation:

Buses 110 and 126 from the Central Railway Station of Tallinn, called Balti jaam, bus stop 1. They take you to the Laulasmaa Holiday Centre.

Catering:

There is a canteen-restaurant and a cosy pub at Laulasmaa.

Accommodation:

Hotel: single room – 220 EEK* (8 EEK = 1 DEM), double room – 406 EEK, triple room – 486 EEK. There is also a tenting ground.

Hotel reservations can be made through The Club «Baltic» or directly through the holiday centre:

Laulasmaa puhkekeskus, Keila vald, 76702 Harjumaa, Estonia.
Phone +372 6 715521 and fax +372 6 715733.

Participation fee:

160 EEK or 20 DEM, includes the dinner and the table for souvenir exchanges on the August 14.

Registration deadline is July 1, 1999. Those who have registered by the deadline will receive further information about the meeting.

Club «Baltic», P.O. Box 2086, 12902 Tallinn, Estonia.

SEE YOU AT THE MEETING!

**Protokoll fört vid styrelsemöte för
BRYGGERIKLUBBEN i Sollefteå 1999-05-08**

Närvarande: Sören Borgström Ordförande
Rickard Laisfeldt Kassör
Ove Grip Övrig ledamot

1. Mötets öppnande

Mötet öppnas av ordföranden Sören Borgström.

2. Kallelse till mötet, godkännande

Mötesdeltagarna godkänner kallelsen till mötet.

3. Dagordningens godkännande

Mötesdeltagarna godkänner förslaget till dagordning.

4. Mötesfunktionärer och justeringsmän

Till mötesordförande väljs Sören Borgström och till mötessekreterare Ove Grip. Rickard Laisfeldt utses att jämte ordföranden justera protokollet.

5. Medlemssituationen

Sören och Rickard redovisar medlemssituationen. Sedan årsmötet har klubben fått 8 nya samlande medlemmar och 3 nya stödjande medlemmar. Å andra sidan har 3 samlande och 7 stödjande medlemmar ännu inte betalat medlemsavgiften för 1999.

6. Kassarapport

Rickard meddelar att klubben har ca 12 000 kr inestående på postgirot och ca 18 000 på banken. Klubben har alltså medel på sammanlagt ca 30 000 kr.

7. Medlemsbladet

Mötesdeltagarna konstaterar att intresset för medlemsbladet är mycket svalt bland medlemmarna. Det är endast ett fåtal medlemmar som tillhandahållit något material till bladet. Olika tänkbara åtgärder för att stimulera medlemmarnas intresse diskuteras. Rickard föreslår som en tänkbar åtgärd att starta en serie med "Hemma hos-reportage". I sådana kunde kunskap om medlemmarnas samlingar spridas och kanske ge uppslag och idéer. Det kanske också skulle främja byten mellan medlemmar.

8. Dagens träff

Dagens träff sammanfattas. Det konstateras att träffen lockat 17 medlemmar och 3 anhöriga eller totalt 20 personer, att Zeunerts genom Christer Källman gett dessa ett intressant och trevligt bryggeribesök samt att Zeunerts visat stor generositet.

9. Höstens träff

Sören meddelar att höstens träff blir den 2 oktober med besök på Tärnö Bryggeri samt Spendrups Bryggeri i Wårby. Övernattning kommer sannolikt att ske på Långholmens vandrarhem.

10. Rapporter

Sören rapporterar att stödjande medlemmen Allan Persson i Sandviken avlidit. Sören rapporterar vidare att han i samband med sin resa till Sollefteå har besökt/kommer att besöka sammanlagt 13 olika bryggerier.

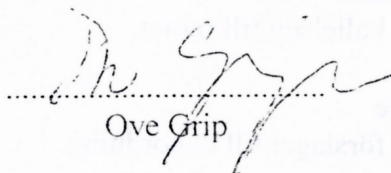
11. Övriga frågor

Sören meddelar att Fors Bryggeri bytt namn till Avesta Bryggeri AB samt att bryggeriet har fått en ny ägarkrets och företagsledning. Sören uttryckte sin besvikelse över att så få medlemmar deltagit i omröstningen till Årets etikett och att vissa av dessa få röstat anonymt.

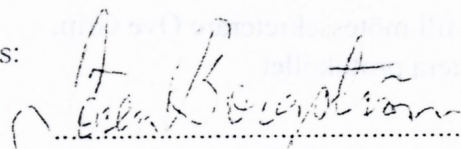
12. Avslutning

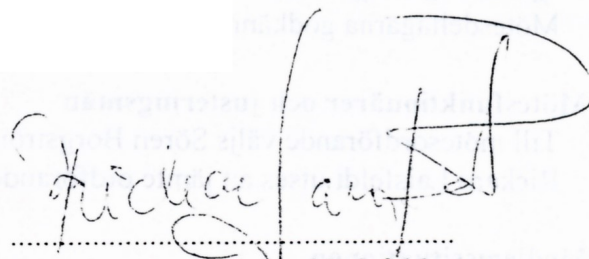
Mötesordföranden avslutar därefter mötet.

Mötessekreterare


Ove Grip

Justeras:


Ordförande: Sören Borgström


Justeringsman: Rickard Laisfeldt

Eftersom Bryggeriklubben nyss besökt bryggeriet återges här sidan om Zeunerts i Svenska Bryggareföreningens årsrapport



Zeunerts AB

Box 313, 881 27 Sollefteå
Storgatan 99
Telefon Phone: 0620-575 00
Telefax: 0620-575 35
www.zeunerts.se

Styrelseordförande *Chairman*: Lennart Lundh
VD *President*: Henrik Brodin
Försäljningschef *Sales Manager*: Per Engberg
Ekonomischef *Financial Manager*: Kjell Mikaelsson
Distributionschef *Distribution Manager*: Bengt Bertlin
Produktionschef *Production Manager*:
Christer Källman
Kvalitetschef *Quality Manager*: Ulla Simonsson

I vårt sortiment finns:

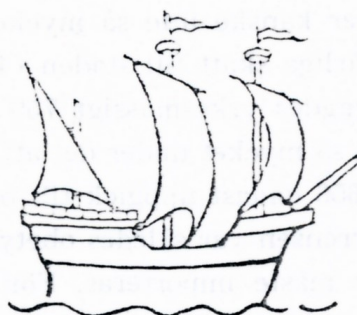
*Zeunerts Merke, Zeunerts Mellan, Zeunerts Bayer Bier,
Zeunerts Pils, Zeunerts Julöl, Zeunerts Midsommaröl,*

*Zeunerts Skördöl, Zeunerts Höga Kusten, Zeunerts Pa-
tron 7,1%,
Cider: Zeunerts Päron, Zeunerts Äpple, Zeunerts Svart
Sambär, Zeunerts Persika
Vatten och läskedryck: Zeunerts Källa Naturell, Zeu-
nerts Källa Citron, Zeunerts Fichy, Zeunerts Cola, Zeu-
nerts Cola Light, Zeunerts Apelsin, Zeunerts Apelsin
Light, Zeunerts Sockerdricka, Zeunerts Trocadero, Zeu-
nerts Pannery Fräs, Zeunerts Fruktosoda, Zeunerts Gra-
pe, Zeunerts Portello, Zeunerts Lingon, Zeunerts Julmust,
Zeunerts Påskmust, Zeunerts Norrlands Must.*

Sollefteå Bryggeri grundades 1857. År 1859 kom bryggaren Christoffer August Zeunert från Bayern till Sollefteå och bryggeriet. Tillsammans med råva-
ror från Norrland och en bayersk bryggartidition lades grunden för ett framgångsrikt norrländskt bryggeri, där fortfarande skummande och välsmakande öl tillverkas.

1991 höll dock bryggeriets långa historia på att gå i graven, då bryggeriet tillfälligt lades ner. Zeunerts bryggeri "föddes" i januari 1993. Som en sentida hyllning till C A Zeunert döptes bryggeriet till Zeunerts AB.

Fortsättning från föregående
medlemsblad



GOTLÄNDSK ÖLBRYGD

BRYGGARE LAGET – BRYGGARE
SOCIETETEN I VISBY 1649–1847

Av NILS VILHELM SÖDERBERG

Före år 1645, då Gotland blev svenskt, känner man inte till någon bryggaresammanslutning i Visby. För övrigt synes det yrkesmässiga bryggandet ha varit av mycket liten omfattning i staden vid den tiden. Det framgår av överenskommelsen mellan de kungliga kommissarierna och Gotlands befolkning angående skatter och tullar 18/9 1648. Däri finns en särskild punkt om skatt på bryggeriprodukter, som också visar de svenska myndigheternas intresse för en blomstrande bryggerinäring:

”Aldenstund Wällbeställte Bryggerije, ähro ett förnämt Fundament, för till denna som många andra städers opkomst och Flor, derhoos och sjelfwa Landet och dess århrväxt derigenom märkeligen benifieras: Dy hafwa de godhwilligen lilla Accisen af alle drycker bewilligt, och derofwanpå lofwat, sig med all Ernst wela wara omtänkte och sårgfeldige, huru efter handen wissa bryggerijer, her kunna inrättas och dhe så excoleras, att dhet Öhl her bryggijes: wäl kan dhet fremmande jämföras och egaleras, och således intet wijdare behöfwes med landets Frukt och goda inlösas som dhetta under tijden skee måste, icke utan både den Eena och den andres stora nadel och afsaknat.”

”Lilla accisen” var den konsumtionsskatt som var lagd på brygging, brännvinsbränning, bakning och slaktning med högre taxor för yrkesutövare än för hushållen. Denna accis var utan tvivel en god inkomstkälla. Under tiden juni—december 1656 gav den från bryggerierna i Visby 380 daler silvermynt och för husbehovsbrygg-

ning 80. Det ser kanske inte så mycket ut, men det var mer än borgerskapets årliga skatt till staden (420 dr smt år 1668). Under samma tid bryggdes yrkesmässigt 759 tunnor öl och i hushållen ungefär hälften så mycket under det att importen av främmande öl för hela året 1656 endast uppgick till omkring 20 tunnor. Den utländska konkurrensen var således obetydlig. Värre var att bryggeriernas råvaror måste importeras. För öltillverkning förbrukades under andra halvåret 1656 hos bryggarna 513 tunnor malt och i hushållen 327 tunnor. Under hela detta år infördes till Gotland 2778 tunnor malt, förmodligen mer än Visby stad behövde till öl och brännvin: under samma tid importerades 131 lispund humle. I någon mån blev dock den kungliga kommissionens förhoppningar om inhemsk försörjning förverkligade ty importen minskade efter hand, 1695 infördes endast 334 tunnor malt och 110 lispund humle.

Om inte bryggarna i Visby tidigare haft några gemensamma yrkesintressen så fick de det nu, och så bildades "Bryggare Laget" efter mönster av andra hantverkssammanslutningar till inbördes hjälp och till hinder för illojal konkurrens både utanför och inom laget. Bryggare Lagets skrå fastställdes av stadens myndigheter 1649. Denna första stadga är emellertid förlorad.

*

Lagets första bevarade protokoll är daterat den 26 juni 1651. Sammanträdet hölls hos åldermannen *Johan Hollst*, där övriga närvarande var: rådmannen Bert Gertel, de båda hisittarna *Ingemand Pedersen* och *Tage Karstensen*, övriga bryggare *Jens Nielsen*, *Hans Markwarsen*, *Hans Madzen*, *Chresten Skarboe*, *Hindrich Specht* och *Berent Hansen* samt svagölsbryggarna *Niels Brögger*, *Rasmus Hollst*, *Detleff Grewel* och *Herman Stridtz*. Ett par av svagölsbryggarna hade enligt protokollet helt nyligen vunnit inträde mot en avgift av 3 slette daler (dansk mynt), vilka dock inte behövde betalas kontant utan först till jul.

Vid sammanträdena antogs nya bryggare i laget valdes ämbetsmän och avgjordes de ofta förekommande tvisterna om olaga brygd och olaga försäljning. Då ordnades också lagets ekonomiska förhållanden, medlemsavgifter — ofta resterande — betalades, gemensamma utgifter fastställdes och vanligen lämnades någon gåva till de fattiga. Slutligen bjöd laget på förtäring.

En av stadens rådmän hade tillsyn över laget och skulle vara närvarande vid sammankomsterna. Öltillverkningen kontrollerades även på annat sätt. År 1656 meddelas att Michel Guldsmed och Michel Skreddere utsetts till ölprovare. Denna kontroll var inte någon nyhet då. Redan 1605 hade Kristian IV utfärdat ett särskilt kungl. brev till Visby om kontroll av försäljningen av öl, bröd och kött genom två av magistraten tillsatta borgare som skulle se till att skäligen priser hölls och att underhaltiga varor kasserades.

Bryggarnas öl såldes på utminuterings- och utskänkningsställen genom "tappare" så att varje bryggare hade sin försäljningsorga-

nisation som regelbundet anmäldes till laget. I förteckningen den 30/11 1669 upptages för borgmästaren Carl Pehrsson tre tappare, dåtida bryggeri, när ölbrygd för husbehov förekom inte bara i Stephen Klockman, Madtz Hollst och Clas Swart hade också tre, den sistnämnde tappade även hemma. Så gjorde även Ewert Westphalen som därjämte hade två tappare liksom Påwel Vougdts och Ewert Rockedreijer under det att Mathias Lyth endast höll en. För Arendt Kretzman, Petter Prytzman och Johan Hansen är antecknat: krögar hemma. Otto Vougdts och Wendela Herr Larses uppgav inga tappare denna gång, den förre var frånvarande och den senare nykommen i laget.

Wendela var änka efter stadskaplanen Lars Bachéus. Hon var inte den första och inte heller den sista kvinnan som tog plats i bryggarelaget. En duktig husmor borde givetvis kunna sköta ett dåtida bryggeri, när ölbrygd för husbehov förekom inte bara i lantushållen utan även i större borgarhem, och det inte var någon egentlig skillnad i metoderna för salubrygd och hembrygd.

De hembryggande borgarna hörde inte till bryggarnas kundkrets men borde inte vara deras konkurrenter, eftersom endast bryggarnas öl fick säljas i staden. Att döma av bryggarelagets protokoll tycks olaga försäljning dock ha förekommit. Till värre förfång för bryggarna var att hembryggt öl såldes ut från staden, vid "fiskarestranden", kyrkor och andra orter. Vid ett sammanträde 1667 beslöts därför att laget skulle begära förbud mot sådan handel. Huruvida detta beslut fick någon omedelbar verkan har icke kunnat utrönas.

*

Bryggarelaget fann tydligen vid denna tid att deras tjugoåriga skrå inte helt fyllde sin uppgift och begärde hos stadens råd en revidering av sina stadgar, därvid möjligen påverkat av att en hela riket gällande skråordning då utfärdats. Följden av denna begäran blev:

"Några punkter angående Bryggareordningarnas Handhafvande och exekution, författade på Wisby Rådhus den 18 november 1669."

Det var inte något nytt skrå utan endast ett fastställande av bestämmelserna från 1649 med vissa ändringar och tillägg. Så utfärdades här noggranna bestämmelser för ölets provning och kvalitet. Av en tunna malt med lagom humle skulle man få fem fjärdingar öl. Detta fick betinga ett pris av 3 öre silvermynt för kannan. Dessutom fanns det enklare sorter: svagöl prissatt till 4—5 danska skillingar för kannan och svagdricka eller spisöl till 3 danska skillingar. Om ölet sades det att det

"böör hålla sitt fulla proof, thet är wara klart, reensmakat, uthan någon bijsmak, och sådant som kan gifwa gått Ruus åt en karl."

Ölet prissattes vid en högtidlig förrättning på rådhuset den första måndagen i varje månad, då alla bryggare och tappare skulle inställa sig. Prövningen utfördes i rådspresidentens närvaro av två av borgarskapet utsedda, edsvurna män. Anslag om det bestämda pri-

set skulle därefter uppsattas på tappningsstillena. Dessutom skulle provning ske hos tapparna en gång i månaden. Betydande böter utdömdes om öl såldes till högre pris än det värdesatts till och hela brygden förverkades. Prövarna skulle för sitt besvär erhålla en tredjedel av förbrutna varor men riskerade svårt straff om de lät muta sig.

Den nya ordningen tycks inte ha mottagits med odelad belåtenhet av bryggarelaget. Visserligen sägs i protokollet från sammanträdet 30 11 1669 att den var av "högsta värde" men man önskade dock fortsätta diskussionen därom vid nästa sammankomst och då — en månad senare — framkom klagomål på ölprovningsprotokollet innehåller fortfarande beslut om böter och beslag på olaga försålt öl. Myndigheterna var inte heller benägna att ge efter på bestämmelserna om kontroll av försäljningen — tvärtom. I resolutionen den 20/8 1674 av generalguvernören Gustaf Kurck på en del frågor från stadens råd heter det bl. a.:

"Den förordningh som om Bryggare och Bagare för detta uti Wisby giord är, måste i dess Vigeur conserverat warda, och åligger det Borgmästare och Rådhus stede med alfwar deröfwer hålla, at hoos sådana Bryggare och Bagare på Öhl och Brödh intet manquement förspörjas må, uthan at den som besöker, må för penningar swarsgått Öhl och Brödh, efter rätt mått och wikt stedze till köp bekomma; widh Fyrtio Mark smtz böter til görandes, hwar gång dhe finnes mot ovanbete Förordning brottslige, såsom och sielfwa Perstillens förlust, som till Hospitalet efter gammal plägsedh confisceras måste."

*

Men värre tider stundade. Danmark hade förklarat Sverige krig 1675 och detta satte sin prägel på lagets sammanträde den 31/1 1676. Då påpekades bestämmelsen i skråordningen att ingen fick vara bryggare som inte åtog sig att "hålla Bryggerijet wid macht såwäl i godh tijd som ond tijd". Envar som inte ansåg sig kunna fylla den bestämmelsen borde genast giva det till känna. Alla de nio närvarande förklarade att de ville hålla rörelsen i gång, tre dock möjligen med den inskränkningen att de endast skulle tappa hemma och en var något tveksam på grund av sin fattigdom. I själva verket synes alla, även de tre frånvarande ha hållit ut, men konkurrensen blev svår sedan danskarna i maj samma år gjort sig till herrar på Gotland.

Vid bryggarelagets sammanträde 13/6 1676 klagades det över att "nu hwar man brygger" och man ansåg det därför lämpligt att genom borgmästare och råd göra en framställning hos Herr Commissarien — landsdomaren Thomas Walgesten — att de som ville brygga måste ingå i laget på föreskrivna villkor. Den danska styrelsen tycks dock inte ha hållit så noga på skråordningen.

Det finns inga flera protokoll från den danska ockupationstiden, men laget har dock på något sätt hållit ihop och under tiden fått en ny ålderman. Dess första åtgärd efter fredsslutet var att åstadkomma en bättre ordning:

"Anno 1680 den 26 januari woro Bryggarna församlade i Äldermannens Matthias Lyths huus, begiärandes dett Äldermannen och Bijsittiarna wille hoos wäluise Borgmästare och Rådih anholla om wärt bryggarelagett, dett nu igen samma lagh till någon godh ordning och skick igen komma — — —."

*

Det är tydligt att bryggarelaget mottog den nya ordningen, som mycket snabbt utfärdades, med stora förhoppningar. Det blev ett nytt uppslag i protokollsboken inlett med JUVANTE JEHOVA ovanför protokollet den 9 februari 1680 i vilket andra punkten lyder:

"För samtelige närwarande bleff den nye reviderte och medh Stadts Sigill undertryckte Skråå de dato 29 januari opläst, som innehåller 21 puncter, som af samptelige bleff anammit."

Detta skrå finns ännu i behåll i ett prydligt skrivet original exemplar. Det är säkerligen ingen nyskapelse utan torde innehålla samma, om ock delvis ändrade bestämmelser som det förlorade skrået av 1649.

Bryggarna var inte hantverkare i samma mening som t. ex. skomakare och snickare. Det fanns inga gesäller och lärlingar. Det dåtida salubryggeriets tillverkningsmetoder krävde inte någon särskild yrkesutbildning. Enligt mantalsförteckningen 1694 bestod bryggaren Stephan Klockmans hushåll av honom själv, hustrun, två döttrar och en piga. Hans bryggeri måste ha skötts med uteslutande kvinnlig personal.

Det behövdes inget mästarprov heller för att bli intagen i laget. Bryggare kunde vilken borgare som helst bli som betalade sin skatt till staden och kunde ställa borgen för att han skulle fortsätta sin rörelse "i godh, som ond tijd". Bryggaryrket synes också i många fall ha bedrivits vid sidan av någon annan verksamhet. Den som ville komma in i bryggarelaget skulle betala 10 dr smt "i Lådan" dvs. till lagets kassa, 1 dr till äldermannen och 10 öre till skrivaren samt bjuda på en "Måltijd med dess behör". För bryggarson och den som gifte sig med ("befrijade") en bryggaränka var lagets krav mindre, endast 5 dr och en "lijten måltijd". (Om det var flera bröder fick dock blott en åtnjuta den nedsatta avgiften). Skyldigheten att bjuda på måltid utbyttes snart mot 10 dr kontant, något som säkerligen var förmånligt för lagets kassa eftersom enligt räkenskaperna förtäringen vid ett sammanträde sällan kostade mer än 5 dr, vanligen mindre.

Inträde i laget medförde rättighet att brygga öl till försäljning mot den högre accisen. (Då bryggarna måste använda sitt dyrare öl för eget bruk hade de fått rätt till en fri husbehovsbrygd varje mars månad). Med rättigheten följde också skyldighet att tillhandahålla gott öl. Bestämmelserna om ölprovning är inte så detaljerade som 1669 men finns dock med all tillbörlig skärpa:

"Bryggarne och tapparne skola åthminstone Hvar Månadh möta på behörigh Orth medh sitt Prob, och då taxeras Öhlet efter inkiöpet på Malt och Humbla, Håller dett intett sitt prob, behålla dett sielf, men befinnes samma Öhl sedan till Sahlu, wari confiscierat til treskiptes, Een deel Lagett, een deel beslagaren, och tredie delen til de fattige i Hospitalet."

Ölprovningen tycks dock snart ha blivit lagets egen angelägenhet. Det framgår av protokollen att provarna utsågs vid dess sammanträden och ibland är också resultatet redovisat där. Utan tvivel var kontrollen välbehövlig. Vid en förrättning 1681 då 22 prov uppvisades fick endast 12 betyget gott, 1 gott men för sött. Omdömet medelmåttigt till förbättring sattes på 4 prov och 5 befanns odugligt och straffbart. Tre bryggare visade inte upp några prov vid detta tillfälle.

Bryggarna var också skyldiga att hålla försäljningsställen för svagdricka eller spisöl i var och en av stadens fyra rotar. På dessa ställen fick man dock inte sälja "godt Öhl" då man befarade underslev "medh plumpande och blandande". Starkölets kvalitet skulle tydligen skyddas på alla sätt: "Och sälunda tillates intett häreffter någon Swagöhlsbryggare", heter det.

Vidare var bryggarna skyldiga att mot betalning leverera sina varor "enär någon Cronans Fahrkost ankommer, eller andra af militien". Den som därvid ej fullgjorde sina skyldigheter kunde mista sina rättigheter.

Bryggarnas privilegier skyddades i viss mån av dessa stadgar som föreskrev att ingen annan hade rättighet att sälja öl "hemma i Huuset, eller uthföra genom Stadtz Porten til Fiskare Lägret eller annorstädz, eller sällia på bryggian något Skipsöhl — —". Inte heller de som hade "Kiällare Frijhet" fick sälja svenskt öl, men de hade å andra sidan ensam rätt att sälja "fremmande Öhl". Bryggarna fick således inte importera öl för försäljning. Vem som helst kunde emellertid ta hem utländskt öl för husbehov.

Konkurrensen mellan bryggarna reglerades också, likaså förhållandet mellan bryggare och tappare. Tapparna eller krögarna var inte "lagbröder" men lydde under skråstadgan. Varje bryggare hade fortfarande sina egna tappare, som inte fick ta sitt öl från någon annan. Ingen bryggare fick dock ha mer än tre tappare och om han sålde hemma fick han därutöver bara hålla två krogar. Bryggaren fick inte heller lämna sina tappare några särskilda förmåner. En del hade brukat lämna var tjugonde tunna gratis, det förbjöds med risk för bryggaren att bli utesluten och tapparen att förbjudas sälja för någon annan.

Vidare innehåller skråstadgan en del ordningsföreskrifter. Det gäller förfallolös frånvaro från ölprovning och lagets sammankomster, missfirmelse och våld mot ämbetsmän och lagbröder samt lösmynthet om vad som förekommit vid lagets överläggningar. Sammanträden skulle hållas minst fyra gånger om året i åldermannens hus.

Däremot saknas bestämmelser om lagets organisation. Därom fanns dock vissa föreskrifter i allmänna skråordningen av 1669. Magistraten tillsatte en inspektor för laget, mycket ofta var det

borgmastaren själv, som skulle vara närvarande vid sammankomsterna. Dessutom fanns det en notarie som lagskrivare. Båda dessa avlönades av laget. Inom laget valdes en ålderman, en ungman, som bl. a. hade till uppgift att kalla lagbröderna till sammanträden, samt två bisittare i lagets domstol. Laget hade nämligen rätt att döma över förseelser mot skråstadgan och utmäta där fastställda böter, som vanligen tillföll laget, ibland även Hospitalet. Kunde ärendet inte avgöras inom laget eller förekom återfallsförbrytelser hade man att vädja till stadsrätten.

Utan tvivel hoppades man nu på en ny och god ordning i bryggarelaget. Vid nästa sammanträde — den 12 februari — beslöts att kvartalsmöten skulle hållas på bestämda tider: Philippi Jacobi (1 maj), 1^o augusti, dagen efter Allhelgonadagen och dagen efter kyndelsmässan eller första helgfria dag därefter. Denna goda föresats höll inte länge, det visar dateringen av senare protokoll. Det tycks inte heller ha blivit någon egentlig förbättring i fråga om respekten för skråstadgan. Fortfarande förekommer klagomål över olaga brygd och olaga försäljning.

*

”Det stora nordiska kriget” märks inte mycket i protokollen. Rikets betryckta läge omnämndes av borgmastaren Jacob Clerc i ett anförande inför bryggarelaget 28/6 1709 i vilket han föreslog en frivillig krigsgård från laget, som också beslöt att överlämna sin kassa till Kungl. Maj:t.

Bryggeriet tycks ha varit lönande eftersom allt fler sökte inträde i laget, till slut så många att laget fann skäligt att hos magistraten begära en begränsning av antalet bryggare. Laget hade då sexton ledamöter och i resolution den 10/5 1705 bestämde magistraten antalet till aderton, de två lediga platserna skulle ges åt rådmännen Mathias Dreijer och Johan Schwartz. Denna begränsning varade inte länge. Redan följande år ansåg sig magistraten obunden av detta beslut och förklarade att man måste pröva förhållandena med hänsyn till ”nödvändigheten och tjedernas beskaffenhet”.

Men det kom nya bud. Denna gång från landshövdingen, generalmajoren Anders Sparfelt. Han var främst militär och hade 1710 kommit till Gotland för att ordna öns försvar, men han fann förmodligen att en ekonomisk nyordning var behövlig i Visby, som vid denna tid hade omkring 1300 mantalsskrivna invånare. Hans mening var tydligen — hans skrivelse har inte kunnat återfinnas — att antalet handlande och hantverkare i staden skulle minskas, och att ingen borgare som hade jordbruk skulle få idka något annat näringsfång. Det var nog ganska verklighetsfrämmande eftersom borgarnas små åkrar knappt kunde räcka till ett lönande jordbruk. Det framgår också av att sextonmännen i sitt yttrande över förslaget ställde sig avvisande på den punkten. Frågan om inskränkning av näringsidkarnas antal hänsköts till de olika yrkessammanslutningarna. Så fick även bryggarelaget tillfälle att säga sin mening vid

sammantråde den 22/2 1711. För deras rakning innebar förslaget att det endast skulle få finnas sex bryggare och sex krögare i staden. Det fanns nu tjugo bryggare i laget av vilka aderton var närvarande. En av de frånvarande var bosatt på landet och var därmed ur räkningen. Av de övriga var det endast en — ingenjören Johan Burmeister — som avsåg sig yrket. Alla övriga ville vara kvar. Nio stycken hade åkrar som de köpt eller ärvt, och som de inte ville mista. De flesta hade intet annat näringsfång än bryggeriet, en skräddare och en svarvare (rockedrejare) förklarade att de redan slutat sina förra yrken, medan en fältskär och en perukmakare hade skaffat sig bryggarerättigheter för att de inte kunde försörja sig och sina familjer på annat sätt. I det gemensamma uttalandet förklarade laget att alla mycket väl kunde få sin bärning om bara lönnbryggare och -brännare hölls efter, det fanns minst trettio stycken i staden. Till slut hänvisades märkligt nog till drottning Kristinas resolution den 5/1 1648 enligt vilken svenska ordningar finge införas "allenast det skeer medh borgerskapetz nöja, ok aldeles utan violation och förkrenkelse af dess wälfågna och confirmerade privilegier". Troligen svarade de andra "ämbetena" ungefär på samma sätt, och någon förändring av förhållandena blev det inte. För övrigt blev general Sparfelt samma år återkallad och fick lämna länet i andra händer.

Nu hade kriget kommit Gotland ett stycke närmare. Det kom en del krigsfolk, som väl skulle förses med öl och brännvin. Det kom örlogsfartyg, som skulle ha sitt skeppsöl. I sådant fall delade laget upp leveransen som t. ex. 1714 då 600 tunnor öl sändes till fartyg i Slite. År 1713 vinddrevs en transport med ryska krigsfångar till Gotland och för dessas underhåll skänkte laget 17 dr smt. Rysarnas fientliga besök under de sista krigsåren på Gotlands östkust har däremot inte satt några spår i lagets protokoll.

Länsstyrelsen vakade emellertid fortfarande över näringslivet. Landshövding Nils Posse klagade 1713 över att priset på bröd, öl och brännvin var för högt i förhållande till spannmålspriset och uppmanade magistraten att övervaka prissättningen. Någon ändring blev det dock inte. 1712 kostade dubbelt öl 6 dr smt tunnan, enkelt öl 4 dr, skeppsöl 2 dr och svagdricka 1 dr 16 öre. Vid försäljning kannvis var priset för dubbelt och enkelt öl 4 och 3 öre och för svagdricka 1 öre. Brännvinet kostade 24 öre kannan. Tre år senare gällde samma pris utom för skeppsöl som nu kostade 2 dr 16 öre tunnan. Ett "gement" brännvin för 20 öre kannan fanns då också i prislistan.

*

Här har nu vid ett par tillfällen nämnts brännvin i samband med öl, och det är vid denna tid helt naturligt. Ursprungligen tycks salubryggeri och salubränneri i Visby ha tillkommit olika näringsidkare, det fanns t. o. m. ett särskilt brännarelag. I början av 1698 utfärdades emellertid ett kungl. brev att salubränning endast fick utövas av bryggare. Här synes detta inte föranlett några åtgärder

förran i slutet av 1701 då ett par sammanträden hölls i bryggarelaget för att ordna de nya förhållandena. De förutvarande bränneriidkarna var då inkallade och bjödos inträde eller att sluta sin verksamhet. Av de fem som därvid anmälde sig avstod en och de övriga fyra intogs i bryggarelaget mot den nedsatta avgift som gällde för bryggarsöner. Dessa kunde således nu ägna sig åt bryggeri, liksom de äldre bryggarna fick lov att bränna. Det gjorde emellertid inte alla. 1748 var det elva av femton bryggare som hade bränneri. Härmed fick bryggarelaget ett nytt privilegium att slå vakt om.

Krig och missväxt åstadkom högre sädespris och kung Karl tyckte, utan tvivel med rätta, att onödigt mycket säd förbrukades för tillverkning av öl och brännvin. I ett med Carolus undertecknat brev daterat i Lund den 3 februari 1718 utfärdades förbud mot brännvinsbränning och brygging av annat öl än svagdricka i hemmen. I stället skulle centrala brygg- och brännerier ordnas. Enskilda brännvinspannor skulle av myndigheterna tas i förvar till dess man kunde återgå till normala förhållanden. Det gick långsamt med genomförandet av förbudet. Först i slutet av augusti utfärdade kammarkollegium till länsstyrelserna de närmare föreskrifter som K Maj:t i detta ärende utfärdat 28/7 samma år. Enligt dessa skulle landsbygden indelas i distrikt. Inom varje sådant skulle utses en person med rättighet och skyldighet att brygga och bränna för bygdens behov. För städerna fanns två alternativ att välja på.

Bryggarelaget fick nu dessa bestämmelser att yttra sig över vid extra sammankomst den 6/10 1718. Det ena alternativet för städerna, att det skulle finnas ett centralt brygg- och bränneri och ett antal krögare för försäljningen till allmänheten, var givetvis inte tilltalande. Däremot passade bestämmelserna i 10 §, att några personer kunde bilda ett kompani eller gille som svarade för brygging och bränning, precis för Visby där "för långlig tijder sedan varit oprättad et ordentligt gille eller Societet, som man inte tror på andra orter i Sverige kan finnas, försedd med många hälsosamma Förordningar". (Det var kanske en något överdriven självuppskattning. Stockholm hade ett inflytelserikt bryggarämbete och sådana fanns i flere städer om också inte i alla.)

Laget, som nu räknade femton medlemmar, begärde sålunda för sig rättigheten att mot fastställd avgift brygga och bränna för stadens behov. Så blev också landshövdingens beslut. Det var inte fråga om någon gemensam drift, envar skötte sin affär som förut. Bryggarna fick visserligen enligt K Maj:ts bestämmelser inte sälja mindre kvantiteter än 1/4 fat öl eller 1/4 ankare brännvin, men de lyckades dock behålla sin gamla kontroll över krögarorganisationen.

Vid nyssnämnda sammanträde uppgjordes också enligt K Maj:ts beslut en taxa, som skulle hänföras till priset på malt. Här får man beskrivning på de nya öltyperna. Av 1 tunna malt och 2 marker humle skulle man få 1 1/2 tunna enkelt öl och 1 1/4 tunna gott malt och 4 marker god humle 1 fat (5/4 tunnor) dubbelt öl. Det förra skulle om maltpriset var 6 dr smt tunnan kosta 4 öre kannan eller 5 dr tunnan och det senare 8 öre kannan eller 10 dr fatet.

Bränneriförbudet var givetvis mycket illa sett i hela landet och det blev inte gammalt. Efter Karl XII:s död fann den nya regeringen det politiskt klokt att upphäva det genom kungl brev S/1 1719, som anlände till länsstyrelsen i Visby den 27/3. De privata brännvinspannorna kom i gang igen och öl bryggdes till husbehov. Bryggarelaget hade dock räddat sin gamla marknad, och i sammanhållningens tecken kunde det möta den nya tid som nu bröt in.

Husbehovsbränningens sociala och nationalekonomiska olägenheter kunde inte längre helt förbises, dessutom var brännvinshandlingen ett lockande skatteobjekt. Så kom brännvinsfrågan in i riksdagsdebatten och partipolitiken och föranledde en rad utfärdade och åter upphävda förordningar om brännvinstillverkningen. På grund av böndernas motstånd blev det på landsbygden i regel endast en del inskränkningar i husbehovsbränningen, men städerna kunde man komma åt bättre. Den allmänna tendensen var att brännvinsbränningen där skulle lämnas åt vissa större, lätt kontrollerbara, accispiktiga brännerier och att tillverkningen och utskänkningen skulle skiljas åt. Så gick det emellertid inte i Visby. Bryggarelaget lyckades här behålla sitt tillverkningsprivilegium på samma sätt som förut för sina små hembryggerier och -brännerier ända till dess att brännvinshandlingen blev regale och kronobränneriet anlades vid Strandgatan 1776.

*

Brygg- och bränneriaccisen blev också ett för bryggarelaget gemensamt intresse. Under åren 1726—65, 1777—82 och 1803—13 arrenderades rikets tullinkomster av ett statskontrollerat bolag — Generaltullarrendesocieteten. Under några år arrenderade bryggarelaget i sin tur i ett par olika omgångar accisen av detta bolag. Men även då så inte var fallet betalades accisen av laget gemensamt och fördelades inom detta på de olika medlemmarna.

Naturligtvis måste bryggarelaget fortfarande slå vakt om sina rättigheter mot olaga intrång och konkurrens från utomstående som t ex då stadsfiskalen Magnus Stenbom 1722 begärde rätt att sälja öl och brännvin i sitt hus utan avgift, vilket dock inte bifölls. En annan sak var också att hålla antalet lagmedlemmar inom rimliga gränser. I regel överskred detta dock inte det i magistratens beslut den 10/5 1705 fastställda, men ett par gånger måste laget klaga, med eller utan framgång. Magistraten tycks inte ha haft några konsekventa principer därvidlag.

Den nya tiden började också sätta sin prägel på namnet. Det gamla "Bryggare Laget" ersattes då och då med "Bryggare Ämbetet" eller ännu oftare med "Bryggare Societeten". Detta namn blev i slutet av 1700-talet det vanliga. Just i brytningstiden beslöt bryggarelaget att revidera sin skråordning. Ett förslag framlades på sammanträde den 6/8 1746 för att underställas kommercekollegium och antogs 22/1 1747. Av detta skrå finns bara ett konceptexemplar bevarat. I överskriften står det "Bryggare Laget" men i texten heter det "Bryggare Societeten". Lagbröderna hade blivit societetsledamöter.

Innehållet är ungefär detsamma som i 1680 års skrå fast betydligt förenklat. Det gäller särskilt alla ordningsstadganden som dragits ihop till färre antal paragrafer. Villkoren för inträde i Bryggare-societeten var dock desamma som förut med det undantaget att inträdesavgiften höjts till 60 dr smt och skyldigheten att ge måltid bortfallit, dvs det står 60 dr i konceptet men det har troligen ändrats vid beslutet eftersom räkenskaperna inte visar inbetalning av mer än 30 dr (senare 5 riksdaler). Rätten till inträde mot halv avgift hade redan tidigare tillämpats även för den som äktade bryggardotter, och detta fastställdes nu i skråstadgan.

Antalet ordinarie sammanträden inskränktes till två om året och i samband därmed fastställdes kvartalsavgiften (egentligen halvårsavgiften) till 16 öre. I de äldsta räkenskaperna finner man att kvartalsavgiften var 4 öre, eller 16 öre per år som vanligen erlades halvårsvis. Från 1737 betalades 12 öre per år, 1745 steg årsavgiften till den nu fastställda 1 dr smt och 1763 till 2 dr. När riksdalerräkningen infördes 1778 blev det 16 skilling, sänkt till 8 sk 1790 och sedan 12 sk från 1801.

Paragrafen om ölprovning hade bortfallit men återkom i annat sammanhang som tydligen visar att det månatliga uppvisandet av ölprov inte gjordes för kvalitetskontroll utan som bevis för att verksamheten hölls i gång. Den som inte bryggde kunde uteslutas ur laget.

Bestämmelserna om bryggarnas ensamrätt att brygga för avsalu fanns givetvis kvar liksom deras skyldighet att verkställa leveranser till krigsmakten — sådant förekom ju då och då. Rätt att sälja "främmande öl" var fortfarande förbehållet "källare": där fick man nu också rätt att sälja svenskt öl och brännvin, som då måste skaffas från någon bryggare. Vid denna tid fanns det en sådan i Visby, och den innehades av en bryggare, rådman Heråker. Den försvann för övrigt snart ur kroglistan.

Skyldigheten att hålla tappningsställen i de fyra rotarna är borta, men i övrigt är bestämmelserna om krogar och krögare praktiskt taget oförändrade, om man undantar att det kategoriska förbudet att ge krögarna någon rabatt tagits bort. Det är tydligt att bryggarna fortfarande hade hela kontrollen av öl- och brännvinsförsäljningen genom sina krögare. Bestämmelsen att ingen fick hålla mer än tre krogar fanns kvar och uppgift om krögarna, av vilka flertalet var kvinnor, lämnades på sammanträdena. Alla bryggare höll inte tre krogar och antalet utskänkingsställen i staden växlade år från år ungefär mellan tio och tjugo.

I de äldre uppgifterna anges inte var krogarna är belägna, sedan anges stadsdelen mera allmänt som ex. "Söderklint", "norr på staden". Det är knappast troligt att det fanns några traditionella kroglokaler. Krogarna var nog att söka i krögarens bostad och var förmodligen ofta endast försäljningslokaler, men de har gärna sökt sig till närheten av portarna eller hamnen. Från 1788 finns en kroglista med fastighetsbeteckningar som här så nära som möjligt omskrivits till moderna gatunummer. Först bör nämnas "Wisby Stads

Källare förnämligt placerad på Hypoteksföreningens tomt vid Donnersplats. Bryggarnas krogar låg: Visborgsgatan 20, Slottsterrassen, på residensets tomt kanske vid Korsgatan. Skeppsbron 22, Birgersgränd 3. S:t Hansgatan 10. Smedjegatan 2, Lybska gränd 4 och 5. Strandgatan 41 och 52, Björngränd 3, Bredgatan 15. hörnet mellan Södertorg och Adelsgatan, Adelsgatan 2, Kannngjutaregränd 4, Ö Tullgränd 3 och 5 samt Nygatan 63.

*

Bryggarsocietetens nya stadga visar att på hundra år inga större ändringar inträtt i lagets organisation och verksamhet, inte heller kan man se några väsentliga nyheter i tillverkningsmetoder och försäljningsorganisation. Hur var det med lagets medlemmar? Det är tydligt att många av bryggarna var att finna bland borgerskapets främste, där träffas borgmästare, rådmän och kämnärer.

Av de släktnamn som finns i den första bryggarlistan står inga kvar i 1749 års rotula som upptog sexton medlemmar. En del av dessa hade gamla bryggartraditioner. Helt ny var den nyssnämnde rådmannen *Heråker* som kom in i laget 1745 då han motiverade sin ansökan att bli bryggare med att han gjort så stora förluster att han inte kunde fortsätta sin handelsverksamhet. Bättre försörjning synes ha varit ett vanligt skäl för sökande som inte var av bryggar-släkt. Man finner också ofta skeppare i laget, men då var det nog mest hustrun som skötte affären. Så hade stadskirurgen *Jonas Hög* kommit in i laget 1740. *Conrad Pelzers änka* innehade makens bryggeri som grundats 1725 och *Christian Yttermark* var gift med änkan efter Lars Oxe som blev bryggare samma år.

En något äldre tradition representerades av *Mårten Berike*, en förutvarande skomakaregesäll som gift sig med Hans Holsts änka, och denne var son till rockedrejaren Johan Mattsson Holst som kom in i laget 1708 utan att åberopa släktskap med någon tidigare bryggare Holist.

En av de brännvinsbrännare som togs in i laget 1701 var Claus Sternberg. Han uppgav då att han var gift med en bryggaredotter. Dennes änka, Metta, hade sedan övertagit bryggeriet och var nu omgift med *Hans Lynge*. Vice borgmästare *Nils Lylofsson Schmitt* var också ursprungligen brännare och uppgav vid övergången till bryggarelaget att hans föräldrar tillhört brännvinsbrännarlaget, fadern var emellertid också bryggare.

Den äldste i laget var förutvarande åldermannen *Johan Kolberg*, som kom in i laget 1696 efter gifte med dottern till Birger Nilsson, som blev bryggare 1680. Kolbergs dotter var gift med *Lars Lythberg*.

Skepparen *Nils Brygger* intogs i laget 1749. Namnet pekar på gamla bryggeritraditioner men det var egentligen inte en bryggar-släkt. Den gotländske stamfadern var visserligen Hans Drewits, som var slottsbryggare i Visby i början av 1600-talet, men hans

son, som antog namnet Brygger blev präst. En av dennes ättlingar var Nils Bryggers far, färgeriåldermannen Johan Brygger, som övergick till bryggaryrket 1712.

En syster till Nils Brygger var gift med åldermannen *Johan Facht*. Denne var son till bryggaren Johan Facht d. a. som började i bryggarelaget 1711. Hans änka behöll emellertid bryggeriet och gifte om sig med provinsialfältskåren Johan Matzkau och skötte det ännu efter hans död under namnet *madame Maszkau*. Det fanns ännu ett bryggeri med Fachtska traditioner, det som innehades av sekreteraren *Köler*. Han var nämligen gift med en dotter till den äldre J. Facht, Margareta, som tidigare varit gift med bryggaren Nils Johansson Smitt och sedan med E. Westphal.

J. Dahlmans bryggeri var också förknippat med invecklade släktförhållanden. Skepparen Jöns Lök hade fått bryggarrättigheter 1712. Han gifte sig med Maria Cramera som sedan gifte om sig med Anders Ram. Dennes son i ett tidigare gifte, Jöns Ram, övertog bryggeriet och gifte sig med sin styvsyster Anna Sophia Lök. Efter makens död innehade hon bryggeriet och gifte om sig först med Becker och sedan med Dahlman.

Den största och äldsta bryggarsläkten representerades dock av *madame Schwartz*. Den härstammade från Elsa Suart född Ranzau som efter makens död inträdde i bryggarelaget 1658. Hennes tre söner blev bryggare och det fanns bryggare i nästa generation också. En av dessa, Jöran Jörgensen Swart gifte sig med Dorothea Eggerdes — *madame Schwartz*. En annan sonson till Elsa Suart, Stephan Jacobsson Swart hade en dotter som gifte sig med skepparen *Johan Barth (Bähr)*, som övertog hennes bryggeri 1743. *Madame Schwartz* dotter ärvde bryggeriet och drev det i egen regi. Då hon 1765 gifte sig med artillerilöjtnanten Holsten (Hollstein) försvann namnet Schwartz (Swart) ur bryggarelistan där det stått i mer än hundra år.

Under de följande femtio åren slutade de här nämnda bryggerierna, sist var J. Dahlman som var ålderman ännu 1798. Men nya kom in bl. a. den kände urmakaren *Peter Norsell*. År 1800 upptog rotulan endast sex namn: åldermannen *M. J. Hempf* och för övrigt kvinnor, bryggareänkorna *Stahre, Lindlöf, Hellsing, Melin* och *Längman*.

*

Det är ganska tydligt att Bryggare Societeten nu började förlora sin betydelse för bryggarna. Under åren 1800—1808 hölls endast ett sammanträde per år (det hade nog hänt tidigare också). Ärendena gäller huvudsakligen den gemensamma ekonomin, inbetalning av avgifter och fördelning av accisen, som nu åter arrenderades. Och så uppges krogarna, men det är inte många krogar utanför de egna husen. Fram till 1817 är det ett hopp i protokollen. Därifrån till 1829 hålls protokollförda sammanträden vart eller vartannat år. Så är det ett hopp igen till 1834. Då har man tydligen

beslutat sig för att ta ett krafttag och fastställer att sammantraden skall hållas årligen första helgfria måndag i januari. Så sker 1836 och 1837. Sedan är det endast tre sammankomster på olika tider under de sista tio åren.

Man brygger fortfarande svenskt öl och det syns duga bra. Det importerar en hel del vin av olika slag, rom och arrak, men inga större kvantiteter maldrycker. Bryggarna har emellertid förlorat sitt monopol på utskänkningsrätt. Vid sidan av de bryggare som ännu håller krogar uppträder i början på 1800-talet värdshusidkare och traktörer som måste köpa sina varor hos bryggare och brännare.

Under 1700-talet tycks visbyborgarna inte varit särskilt roade av "uteliv". Visby hade inga "kaffehus" och endast tidvis en "vinkällare" för övrigt var det enkla krogar. Så var väl också förhållandet under det nya seklets första år. Enligt Säves anteckningar var det de många främmande officerarna som kom hit till lantvärnet och nationalbeväringen 1808—11 som införde ett gladare liv i staden. Enligt samma källa uppfördes det första sällskapsspektaklet 1811 på initiativ av officerare i amiral Cederströms stab. Men det var dåligt med samlingslokaler. Vid de assabléer som nu blev på modet fick man vanligen låna något privathus, där någon traktör stod för förpiägnaden. Ofta tycks man ha använt några rum i Dubbeska (nu Liljehornska) huset. Även gästgivaren och bryggaren *C. J. Unér*, som kom in i bryggarsocieteten 1825, upplät sin salong (Strandgatan 18) för sådana nöjen. Musikaliska sällskapet höll gärna till där, särskilt sedan han ordnat en enkel teaterlokal på sin vind, där dess sällskapsspektakel hölls till dess att källarmästare Ytterberg i början av 40-talet öppnade Oscarssalen vid Mellangatan.

I början på 1820-talet kom de första "sommarrestaurangerna" med utskänkning och kugelbanor. Först var det "Södra plantagen" (nu Länna) som snart fick konkurrenter dels i en trädgård nära nuvarande "Murgrönan" där bryggaren *S. P. Holmberg* en tid stod för rörelsen, dels i en vid Silverhättan, som innehades av Unér.

På krogar och andra ställen förekom då och då lottkastning om värdeföremål och i bland uppträdde kringresande nöjesidkare. Hos bryggare Holmberg förevisades 1826 skuggspelsteatern och samma år uppträdde några ekvilibrister på hans gård. Han bodde då i ett av de hus som revs vid läroverksbygget. Men han tycks inte ha varit särskilt framgångsrik och flyttade många gånger.

Bättre lycka hade åldermannen *N. P. Ljungberg*. Han kom hit från Lund, blev medlem av bryggarsocieteten 1818 och hade bryggeri och bränneri i sin fastighet S:t Hansrotens II kv nr 28 (nu S:t Hansgatan 28) som då omfattade hela nuvarande kvarteret Kappellet utom Säveska huset (S:t Hansgatan 30). Han ägde även flera hus i staden bl. a. en krog vid Södertorg (nu Södertorg 16).

En annan stor bryggerifirma innehades av skepparen *Claes Claes*. Han var född på Helgoland och kom till Visby 1813. Här gifte han sig med Anna Cajsa Berg. År 1826 övertog han bryggare *Malmqvists* hus och rörelse i det vackra huset vid Skeppsbron (nu

Pressbyrå). Här höll han utskänkning och biljard, som efter hans död övertogs av änkan. Hans son *C. P. Claasen* valdes till sergeant vid Visby jägarekompani, avlade sergeantsexamen vid härvarande artilleriläroverk, blev styckjunkare, löjtnant vid stadens beväring och avlade därefter officersexamen, och var således efter dåtida begrepp fullt utbildad officer. Senare blev han major i armén och chef för Visby stads beväring. Då denna upplöstes 1861 fick han transport till nationalbeväringen. Claasen blev emellertid också bryggare. Han gifte sig 1841 med en dotter till avlidne bryggaren *Schröder* och övertog ett par år senare vid svärmoderns död hennes hus vid Smittens backe med bostad, bryggeri och brännvins-minutering.

*

Men nu nalkades upplösningens tid. Den 22 december 1846 utfärdades en Handtwerks- och Fabriksordning (SF nr 39/1846) som upplöste alla hantverksskrån f. o. m. 1/7 1847. Hantverkare och fabriksidkare skulle i stället bilda föreningar för att hävda sina intressen. Den 7 januari 1847 höll bryggaresocieteten sitt sista sammanträde. Det verkar dock som om man då inte visste att det skulle bli det sista. Det tas in tre nya medlemmar, däribland löjtnant *Schröder*, svåger till *Claasen*, och *Claasen* valdes till ålderman i stället för *Ljungberg* som ville avgå. Det är troligt att man ännu inte hade sett den nya förordningen, men förhållandet vid sista sammanträdet i andra hantverkarämbeten var likadant. Möjligen avvaktade man den vidare utvecklingen.

Stadens myndigheter ingrep och kallade stadens av den nya ordningen berörda borgare till ett sammanträde på rådhuset den 22 juni 1847 för att överlägga om bildande av en handels-, fabriks- och hantverksförening. Handlandena var inte intresserade men de övriga beslöt att bilda Fabriks- och Handtverks Föreningen. Därpå valdes fullmäktige för de olika yrkesgrupperna, för bryggarna förre äldermannen *N. P. Ljungberg*.

Den 20. juli samma år höll föreningen sitt första sammanträde. Därvid beslöts att de tillgångar som kunde finnas i "Embetslådor-na" skulle disponeras av de förra ägarna för något välgörande ändamål. Därmed blev de gamla "ämbetena" definitivt upplösta. Hur det gick med bryggarsocietetens kassa är obekant. Den kunde dock inte vara stor. Det sista uppslaget i kassaboken — för 1827 — visar en behållning på 86 rdr 28 sk b:o.

Äldermannen *C. P. Claasen* tog hand om övriga tillhörigheter och överlämnade dem 1874 till Gotlands fornsal. Där förvaras nu ämbetslådan med årtalet 1709 (om den är gjord då är det inte den första) och "välkomsten", en pokal av tenn, något skadad, och tillverkad 1669 för en kostnad av 12 öre smt. Handlingarna finns i Landsarkivet.

Källor, huvudsakligen handlingar i landsarkivet i Visby, främst Bryggarlagets protokoll.

ETT BRYGGERI PÅ HISTORISK MARK

Av GUNNAR SVAHNSTRÖM

Näst efter Visby stad och Kronan torde AB Visby Bryggeri vara den störste markägaren innanför murarna i Visby. Företagets anläggningar är koncentrerade till ett område, som sträcker sig från Sjömuren i väster till Mellangatan i öster och från Specksrum i norr till Gamla Apoteket i söder. Det har utvidgats successivt alltifrån 1854 då Bayerska Bryggeri Bolaget uppförde sitt bryggeri i hörnet av Strandgatan och Rostockergränd i vad som nu heter kvarteret Ankaret. Ur detta frö har sedan det nuvarande komplexet vuxit fram genom förvärv av intilliggande fastigheter i samma och angränsande kvarter.

Tyngdpunkten i tillverkningen är alltså förlagd till bryggeribygnaden i kv. Ankaret, men de på 1950-talet tillkomna nya anläggningarna i kv. Apoteket med bl. a. brygghus, maltsilos och lagerkällare har väsentligt ökat kapaciteten. I kv. Fregatten på andra sidan Strandgatan ligger kontor och personalrum samt en större uppställningsplats för företagets bilar. Området närmast Sjömuren är trädgård.

Genom sammanslagningen 1910 med Wedinska bryggeriet tillfördes företaget dettas fastighet i kv. Valvet mellan S:t Hansgatan och Mellangatan nedanför systerkyrkorna Lars och Drotten. Sedan tillverkningen koncentrerats till bryggeriet i kv. Ankaret, frånsåldes efterhand delar av den Wedinska tomten och f. n. har bryggeriet där endast ett magasin (kv. Valvet nr 1).

*

Bryggeriets område befinner sig inom en mycket central del av Visby. Det kan ha sina sidor — för företagsledningen, när den önskar utvidga sina domäner, och för öl- och läskedrycksutkörarna, när de skall manövrera sina stora bilar i de trånga gränderna och den livliga sommartrafiken. Men samtidigt måste såväl ledning som personal känna stolthet och tillfredsställelse över att få utföra sitt arbete på en plats, som i ordets fullaste bemärkelse är historisk mark. Snart sagt varje gång spaden sätts i jorden inom bryggeriets stora område, blottas ett stycke gammal kultur.

Bryggeriområdet upptar nordvästra hörnet av vad som antagits vara stadens äldsta del. På en modern stadskarta framträder denna som en klart avgränsad halvkretsformig bebyggelsekärna med rikare och mera regelbundet gatunät än områdena utanför. På tidigare stadskartor är förhållandet ännu mera markant. Denna



Till bryggeriets byggnader hör detta hus med korsvirkesgavel åt gatan. Det uppfördes under senmedeltiden och många intressanta byggnadsdetaljer har blivit bevarade till vår tid.

äldsta bebyggelse har i en vid båge omslutit den gamla hamnen, som låg där Almedalens parkanläggning nu utbreder sig. Den lilla dammen där är en påminnelse om platsens tidigare historia. Redan vid slutet av medeltiden var hamnen nästan helt igengrundad och en ny hade måst anläggas längre söderut, ungefär där den nuvarande är belägen. Från hamnen utgick strålformigt talrika gränder mot stadens övre delar. Många av dem har under seklernas gång "vuxit igen", dvs. de har, när de inte längre behövdes för trafiken, införlivats med intilliggande gårdar och bebyggts. Så är fallet med en gränd, som ännu på 1697 års karta delade kv. Ankaret i två delar. En annan ävenledes försvunnen gränd skar kv. Apoteket mitt itu. Mellan Rostockergränd och Lybska gränd, där man i våra dagar endast finner den föga trafikerade Rigagränd, har sålunda en gång funnits inte mindre än tre gränder.

Mellan strandlinjen och bebyggelsen utbredde sig en öppen plats,

som var medeltidsstadens absoluta centrum, dess torg om man så vill. Där utvecklades under högkonjunkturens lyckliga år ett sju-



Fartygsbild från 1600-talet, ristad i putsen på bryggeriets hus i kvarteret Fregatten

dande liv, vartill den nuvarande skeppsbron endast under livligaste turistsäsong kan erbjuda motstycke. Mot havet begränsades platsen av den solida Sjömuren, som här var försedd med talrika portar. Vid bryggorna utanför dessa lade skepp från när och fjärran till för lastning och lossning. I muren vid bryggeriets trädgård kan man se två sådana portar intill varandra. Genom utfyllnad på båda sidor om muren har marken höjts, och för att få en riktig uppfattning om portarnas ursprungliga utseende måste vi tänka oss marken närmare två meter lägre. Mellan Fiskarporten vid Kruttornet och Lilla Strandporten vid Strand hotell har funnits sex sådana portar.

På den öppna platsen innanför gamla hamnen uppförde stadens köpmän i mitten av 1200-talet en väldig byggnad, som innehöll köpmansbodas i bottenvåningen och en stor festsal därovanpå. I folkmun hette den Kalvskinshuset eller Vinhuset. Framför ena gaveln synes ha stått en staty, föreställande en riddare Roland. Sådana brukade uppställas på torgen i tyska städer som symbol för de fridslagar, som gällde på platsen. Kalvskinshuset förföll, när

staden började gå tillbaka, och på 1700-talet försvann de sista synliga resterna. Under jord i den Tibergska trädgården gömmer sig emellertid avsevärda lämningar av husets grundmurar.

Kalvskinnshuset var den mest betydande men ingalunda den enda officiella byggnaden i denna del av medeltidsstaden. Betydligt äldre men ändå bevarad i full utsträckning är Kruttornet, som under medeltiden kanske hette Lammets torn och var den spirande handelsmetropolens vaktorn och kommunala skyddsrum. En tredje byggnad av officiellt slag var Segelhuset, varav grundmurar bevarats i det kilformiga kvarteret Slupen nedanför Specksrum mitt emot bryggeriet. Det var måhända ett gilleshus för sjöfarande. Dessa byggnader, Kruttornet, Kalvskinnshuset och Segelhuset, speglar olika sidor av medeltidsstadens liv men har det gemensamt, att alla tre stått i näringslivets tjänst.

*

Det har förmodats, att de livländska köpmännens försvunna kyrka S:t Jakob skall ha legat i denna del av staden, t.o.m. inom bryggeriets område. Man har därvid stött sig på en uppgift i biskop Jöran Wallins 1747 tryckta "Gotländska samlingar", där det heter: "S:t Jacobs kyrka eller capell synes nu för tiden icke det ringaste tecken till, säges dock hava legat neder om det så kallade Specksrummet, på vänstra handen, där framlidne överjägmästare Crons lilla stenhus står". Det har inte kunnat fastställas, var detta hus varit beläget; det förekommer ej i några officiella handlingar. Drygt hundra år senare nedtecknade P. A. Säve en tradition om att S:t Jacobs kyrka stått vid Specksrums östra sida i kv. Briggen nedanför det hus, som nu bebos av ingenjör Lyttkens. Där fanns på Säves tid en gammal byggnad, som sades ha varit kloster eller "nunnehus". Den var i början av 1800-talet försedd med trappgavlar, men övre delen ombyggdes omkr. 1820 till torkvind för tobak. Bottenvåningen täcktes av två kryssvalv. Huset finns beskrivet i en hundra år äldre bouppteckning efter kyrkoherden Christian Yttermark (1754). Därav synes framgå, att det varit ett ordinärt medeltida profanhus, och det torde ej finnas fog för Säves förmodan, att det var identiskt med S:t Jacobs kyrka.

Varken på 1646 eller 1697 års mycket detaljerade stadskartor finns någon ruin med S:t Jacobs namn. Det måste betyda, att kyrkan eller kapellet varit oansenligt och tidigt råkat i förfall. Man vore därför frestad att uppge försöket att lokalisera den försvunna helgedomen. Det finns emellertid en hittills ej uppmärksammas notis om S:t Jakob, som förtjänar att anföras, allrahelst som den är tidigare än Wallins och synbarligen vilar på en mycket gammal tradition.

År 1736 lät landshövding Grönhagen inventera stadens kyrko-ruiner i avsikt att därifrån erhålla byggnadsmaterial till den nya residensbyggnad, som han förberedde. Därvid uppsattes ett protokoll, i vilket redogjordes för de olika ruinernas möjligheter. Om

S:t Jakob heter det, att den skall vara det huset, som sekreterare Falkengrens änka har sitt tranbränneri i och som "tyckes varit ett kapell". Att uppgiften ej gripits ur luften, framgår av en boupp-teckning från 1740 efter den nämnde stadssekreteraren. Bland de boet tillhöriga jordarna uppräknas Tranhusåkern vid ödekyrkan S:t Clemens "— — — i bemälte åker ett gammalt Capell, som brukas till tranbränneri — — —".

Platsen för detta kan bestämmas till fastigheten Tranhusgatan 23. Den har ända in i detta århundrade gått under benämningen "trankokeriet". Bottenvåningen är av tydligt medeltida ursprung med välvda rum och nischer i väggarna. Trots allt vågar man dock inte identifiera byggnaden med S:t Jakobs kapell. Den har inte den orientering i öster—väster, som en byggnad av detta slag borde ha haft, och i de bevarade medeltida murpartierna finns heller ingenting, som antyder en sakral användning.

Vår utredning har givit vid handen, att olika uppgifter föreligger om platsen för S:t Jakobs kyrka eller kapell, men att ingen kan anses fullt säker. Ett har de gemensamt, nämligen att den var belägen inom ett begränsat område invid eller nordost om Specksrumsrum. Först ett lyckosamt framtida fynd torde kunna bringa klarhet i frågan.

*

Visby Bryggeri är ett ur gotländsk synpunkt betydande industri-företag med moderna lokaler och rationell drift. Det är därför knappast förvånande, att flertalet byggnader inom området inte har något framträdande kulturhistoriskt värde. Detta betyder emellertid inte, att företagsledningen gått fram som vandaler i en gammal kulturmiljö. Förhållandet är snarare det motsatta. Där verkligen en gammal byggnad varit bevarad, har denna restaurerats med all pietet. Den medeltida bebyggelse, som med säkerhet funnits inom bryggeriets område, har nästan undantagslöst skattat åt förgängelsen vid en tidpunkt, som ligger långt före bryggeriets tillkomst. Under det långa skedet mellan medeltid och nutid spelade denna del av staden en föga framträdande roll, och dess befolkning tillhörde de små i samhället, om vilka källorna har föga att förtälja.

När vi genom beskrivningen till 1697 års karta första gången får en inblick i bebyggelsens art, finner vi, att bryggeriets nuvarande område var uppdelat på sexton olika ägare. Det var överlag fråga om enkelt folk, hantverkare och arbetskarlar, med anspråkslösa stugor på små tomter. Endast i tre fall anges boningshuset vara av sten. Det ena låg i hörnet av Strandgatan och Rostockergränd och tillhörde skeppare Jakob Stridz. Det är minst hundra år sedan det revs, men utseendet är delvis känt. De båda andra låg på motsatta sidan av Strandgatan och är alltjämt bevarade, det ena dock endast delvis och i starkt förändrat skick. Det ägdes 1697 av glas-



Medeltida fönsteröppning under framtagnig på gaveln mot Strandgatan i bryggeriets hus i kvarteret Fregatten

mästaren Clas Fellerman, medan en släkting till denne, skräddarmästaren Christen Bacher, var ägare till det andra. Det enda inslaget av borgararistokrati bland tomtägarna svarade fru Karin Burmeister för, änka efter det berömda Burmeisterska husets byggherre. Hon rådde om trädgården vid Sjömuren, men den enda byggnaden där var en lada.

Jacob Stridz' hus beskrivs i en bouppteckning 1722 efter handelsmannen David Mau, i vars ägo det vid okänd tidpunkt övergätt. Det var delvis av sten, delvis av trä. Bottenvåningen innehöll en dagligstuga jämte förstuga samt kök och brygghus. Dessutom fanns där ett litet välvt packhus, vilket antyder, att byggnaden åtminstone delvis hade medeltida ursprung. Från dagligstugan ledde en trappa till övre våningen, som innehöll förstuga, tvenne spiskamrar (visthusbodar) och en nattstuga med avträde i muren. På gården låg sammanbyggt med brygghuset ett stall med fyra spiltor. 1725 övergick fastigheten till skepparen Olof Calander, omkr. 1785 till handskmakaren O. Kinmark och omkr. 1850 till färgaren J. D. Holmberg, som efter några år sålde den till Bayerska Bryggeri Bolaget.

Närmaste granne till Jacob Stridz vid Strandgatan var i slutet av 1600-talet bryggaren Jacob Schwart. Det är väl inte otroligt, att

utövare av bryggerinäringen funnits på platsen tidigare, men Schwart är den förste, vars namn bevarats. Hans hus var av trä och är inte närmare känt. Det låg, där bryggeriets lastgård nu befinner sig. Den schwartska gården begränsades i söder av en gränd, som inte existerar längre. På andra sidan om gränden, men fortfarande på Strandgatans övre sida, låg ett annat trähus, som tillhörde Jöns Bacher, förmodligen en släkting till den ovan nämnde Christen Bacher. På denna tomt uppfördes 1862 den gamla bryggeribyggnaden. När denna ombyggdes i mitten av 1950-talet, påträffades grundmurar till ett medeltidshus, som legat med gaveln mot Strandgatan liksom det nuvarande, men vars långväggar haft en avvikande sträckning överensstämmande med Rigagränds. En murad trappa har lett ned till källaren från Strandgatan. Bland fynden från grävningen märktes delar av en vackert huggen välvd portal.

Ett stycke ovanför denna byggnad ligger vid Rigagränd ett större stenhus med några välvda källarum med ålderdomligt utseende, sedan länge använda för bryggeriets behov. Det har ibland ifrågasatts, om inte också denna byggnad kunde vara medeltida, men ett studium av bl. a. 1697 års stadskarta ger vid handen, att så inte kan vara fallet. Byggnaden visar sig nämligen till en del ligga just där den senare "igenvuxna" gränden går fram, medan den övriga delen ligger på en tomt, som är markerad som "kålgårdsrum", tillhörande fiskaren Mårten Wijs. Det mest sannolika är, att byggnaden tillkommit efter mitten av 1800-talet i samband med uppförandet av Bayerska Bryggeri Bolagets bryggeri.

När bryggeriets nya anläggning i kv. Apoteket söder om Rigagränd uppfördes 1953—55, måste en rad anspråkslösa gamla bulhus rivas bort. De hade under tidernas lopp förändrats rätt väsentligt men en och annan detalj varslade om att byggnadstiden gick tillbaka till 1700-talet. 1697 var denna tomt uppdelad på fem ägare. Vid grundgrävningarna för den nya byggnaden framkom ungefär mitt emellan Strandgatan och Mellangatan rester av en medeltida källare, som i ena hörnet under golvet hade en välvd cistern. Sådana är kända från ett flertal medeltidshus i Visby, och om dess användning råder ingen tvekan. De utgör lämningar av medeltida bekvämlighetsinrättningar, vilka varit anordnade i husens övre våningar och varifrån trummor lett ned till underjordiska kloakrum. Där har latrinet lösts upp av grundvattnet och i viss utsträckning försvunnit. De utgör märkliga föregångare till nutidens vattenklosetter. Kanske var det en sådan, som åsyftades med avträdet i muren i beskrivningen av nattstugan i Jacob Stridz' hus.

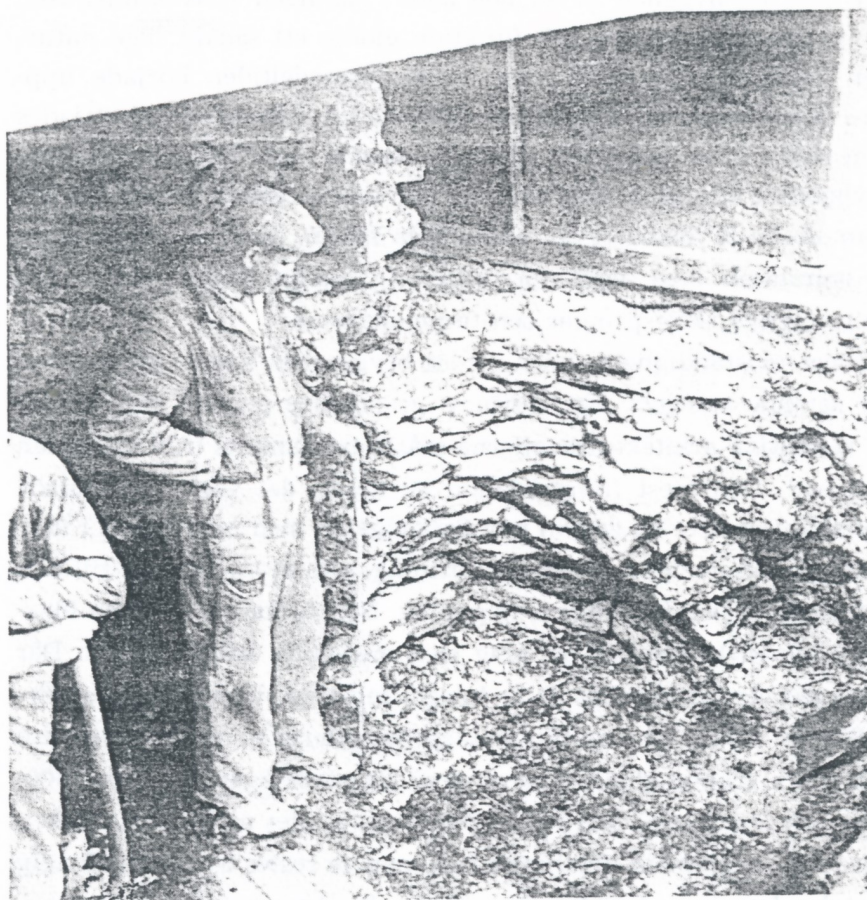
Det ur byggnadshistorisk synpunkt intressantaste huset på bryggeriområdet befinner sig i kv. Fregatten väster om Strandgatan. Det restaurerades 1959, varvid tidigare okända medeltida byggnadsdelar blottades. Dessa härrör från visbyarkitekturens storhetstid och har sin motsvarighet bl. a. i det närbelägna Gamla Apoteket från omkr. 1300. Men är nu byggnaden verkligen så gammal? Man skulle knappast ha väntat att den öppna platsen mellan hamnen och bebyggelsen redan vid denna tidpunkt börjat "växa igen" med

byggnader. Då måste handeln ännu ha florerat och torgets öppna yta ha behövts för denna. I själva verket känner vi där med säkerhet bara en byggnad av så hög ålder, nämligen Kalvskinnshuset, vars officiella ställning och funktion gjorde ett sådant läge naturligt. Däremot vet vi, att man under senmedeltiden började uppföra även enskilda byggnader där, varvid Sjömuren utnyttjades som sida i flera hus. I det stycke av muren, som bildar gräns mot bryggeriets trädgård, kan man se, hur muren genombrutits för att man skulle få fönster i de nyuppförda husen. Dessa muröppningar är omramade med tegel och skiljer sig tydligt från murens egna ursprungliga skottspringor och tinnmellanrum.

Flera omständigheter talar för att bryggeriets hus är att hänföra till samma kategori. En närmare granskning ger vid handen, att de medeltida arkitekturdetaljerna måste ha hämtats från en annan byggnad. Den mest framträdande av dessa, det vackra tvådelade spetsbågsfönstret på gaveln mot Strandgatan med reliefrosett i bågfältet, är omgiven av en tegelomfattning, som ej tar hänsyn till den inre kalkstensomfattningens huggning. Ett stycke under detta fönster finns en kvadratisk öppning med medeltida kalkstensram. Där visar det sig, att ramens delar inlagts felaktigt. Uppenbarligen förhåller det sig så, att man tillvaratagit byggnadssten av såväl enklare som mera arbetat slag vid rivning av ett närbeläget hus från 1300-talet och återanvänt den vid uppförandet av det nu aktuella huset. Förutom de nämnda detaljerna kan man se rester av en rundbågig portalomfattning på södra långsidan och några huggna kalkstenskonsoler i källaren. När man inte kan grunda en datering på dessa huggstensdetaljer, blir husets byggnadstid svår att bestämma, men man tar sannolikt inte mycket fel, om man förlägger den till senmedeltiden. Därför talar bl. a., att man ännu varit bunden av den medeltida hustypen med gavel mot gatan, varpå just Strandgatan har ett flertal vackra exempel, och att de medeltida arkitekturdetaljerna använts på samma sätt som i de "riktiga" husen, ehuru med mindre omsorg.

Huset blev dessutom tidigt ombyggt, och hur det ursprungligen tedde sig, vet man inte. I samband med ombyggnaden erhöll det sin pittoreska korsvirkesgavel, som nu visserligen förnyats men som troget speglar den gamlas utseende. När denna gavel tillkom, skadades medeltidsfönstrets tegelomfattning upptill, vilket tyder på, att huset tidigare varit högre. Vid den senaste restaureringen framkom spår, som visade, att det sträckt sig längre in på tomten. Det måste sålunda ursprungligen ha varit ett ganska imponerande hus. Ombyggnaden torde ha skett någon gång på 1600-talet, ty på den bakre gavelns ytterputs var ristat ett skepp av 1600-talstyp. Den inre dispositionen är inte närmare känd. Endast i källaren kan murverket numera studeras, och därav tycks framgå, att inga murade mellanväggar funnits.

Gården ägdes, som redan nämnts, i slutet av 1600-talet av mästern
skräddaren Christen Bacher. Han dog 1722 och efterträddes i huset



*Medeltida brunn, upptäckt vid ombyggnadsarbeten i bryggeriets hus
i kvarteret Fregatten*

och yrket av sonen Rasmus. På 1780-talet ägdes gården av skomakare Carl Strömstedt. I en bouppteckning från 1788 har den beteckningen nr 9 i Norderrotens 1. kvarter och består av ett stenhus i två våningar med tegeltak. Bottenvåningen innehöll förstuga, dagligstuga med pottkakelugn och hörnskåp, kök med spis med järnståndare samt en verkstad. I övre våningen låg en sal med pottkakelugn, därinnanför en kammare, som likaledes var försedd med pottkakelugn, och utanför denna en liten förstuga med trappa ned till köket. Under huset fanns källare, vartill nedgången var från dagligstugan. Vid köket låg ett tillbyggt bryggghus av trä under bräddtak. På gården antecknades stall, avträde, vedskjul och tvenne andra småhus samt en liten kryddtäppa, allt omgivet av plank med port.

1790 står en knappmakare Schoultz som ägare, och i början av 1800-talet garvare Petter Lindberg. Vid århundradets mitt ägdes det av målaren Carl Olof Malmlöf, som dog utfattig 1849. Det övergick sedan i garvare C. P. Romins ägo, och denne sålde det vid sekelskiftet till Visby Bryggeri.

Norr om den gamla Bacherska gården låg 1697 dels en obetydlig gårdstomt, tillhörande Lars Wijs, dels glasmästaren Clas Feller-

mans betydligt större och med stenhus bebyggda gård. Lars Wijs gård motsvarar nu bryggeriets utlämningsställe, den tidigare ölhallen, och Clas Fellermans kontorsbyggnaden. Dess i Strandgatan framskjutande gavel utgjorde fram till 1959 ett besvärligt trafikhinder. Då avkortades huset 2.5 meter. Under arbetet därmed påträffades i nordöstra hörnet en murad rund brunn, som möjligen har medeltida ursprung. Detta hus var emellertid så ombyggt, att ingenting kan sägas med bestämdhet om dess ålder.

*

Iakttagelser i samband med ombyggnader och grävningar inom bryggeriområdet samt forskning i landsarkivets akter har gett oss fragment av platsens historia. I pusslet saknas ännu åtskilliga bitar, men vi skönjer bildens huvudkonturer. Den speglar inte oväntat samma utveckling, som staden i övrigt genomgått under de åtta sekler eller mer, som den existerat.

Bakom resterna av välbyggda medeltidsmurar och bevarade sköna huggstensdetaljer anar vi en rik och storsvulen medeltida bebyggelse, som spirat på grunden av vidsträckta, lyckosamma handelsförbindelser. I förstörelsen av dessa byggnader läser vi stadens vanmakt under senmedeltidens hårda år, då Visby förvandlades från världshandelscentrum till dansk provinsstad i periferien. De första skriftliga notiserna om människorna på platsen i slutet av 1600-talet ger oss fortfarande bilden av en småstad, nu i svensk besittning, med starkt inslag av hantverkare, boende i enkla stugor, som vuxit upp på de raserade medeltida köpmanshusens grund. För hundra år sedan började utvecklingen söka sig en annan riktning, och 1960-talets bryggeriområde utgör på sitt sätt en lika skarp kontrast till de små hantverkarstugorna som dessa till medeltidens köpmanshus.

Vad kommer härnäst? Skall kanske området på nytt ha skiftat karaktär, när ytterligare ett sekel förrunnit? Ingenting är svårare än att blicka in i framtiden, men mänskligt att döma bör det dröja mycket länge, innan någon mera avsevärd förändring av området blir aktuell. Bryggeriets produktion fyller ett fundamentalt behov, och platsen erbjuder genom rik tillgång på lämpligt vatten goda naturliga förutsättningar för ett företag av detta slag. Dessutom har inte minst under de senaste decennierna så stora investeringar gjorts i bryggeriets anläggningar, att en förflyttning till en annan del av staden förefaller otänkbar, även om vissa praktiska skäl skulle tala därför.

Det är klart, att bryggeriet med den omfattning rörelsen nu uppnått känns som ett främmande inslag i den ålderdomliga miljön mellan Kruttornet och Gamla Apoteket. Men samtidigt måste på plussidan noteras den stimulans, som liv och rörelse kring ett framgångsrikt och välskött företag utövar på hela sin omgivning.

I en stad som Visby, där så mycket vittnar om svunnen storhet, känns behovet av livskraftiga företag starkare än annorstädes, och så länge anläggningens storlek och utformning inte utgör ett starkare brott mot sin omgivning än vad som här är fallet, torde även en aldrig så ivrig kulturminnesvårdare tacksamt få acceptera detta inslag av modern företagsamhet i gammal kulturmiljö.

Fortsättning och avslutning i nästa medlemsblad



JULDRICKAT

hör samman med julen

och får naturligtvis inte fattas på jultbordet. Vi ha även alla slag av läskedrycker.

RING 53 OCH BESTÄLL

Lamhults Bryggeri

Kupongfrit

Äkta och gott

Juldricka

som vanligt får Ni från

Ebbebo Bryggeri

Försäljer även Nässjö-Bryggeriets tillverkningar

av

LÄSKEDRYCKER,

VICHYVATTEN

och

MALTDRYCKER.

RING 367